

Rijksoverheid

Kader monumenten

Kader voor werkzaamheden aan kunstwerken met een monumentale status in beheer bij Rijkswaterstaat

Water. Wegen. Werken. Rijkswaterstaat.

Kader Monumenten

Kader voor werkzaamheden aan kunstwerken met een monumentale status
in beheer bij Rijkswaterstaat

Colofon

Uitgegeven door:
Rijkswaterstaat
Water, Verkeer en Leefomgeving Postbus 2232
3500 GE UTRECHT

Informatie:
Mevr. Dr. E.F. Gehasse
eli.gehasse@rws.nl
06-12 286 515

Mevr. Drs. E.J.M. Sleijpen
edmee.sleijpen@rws.nl
06-50 197 394

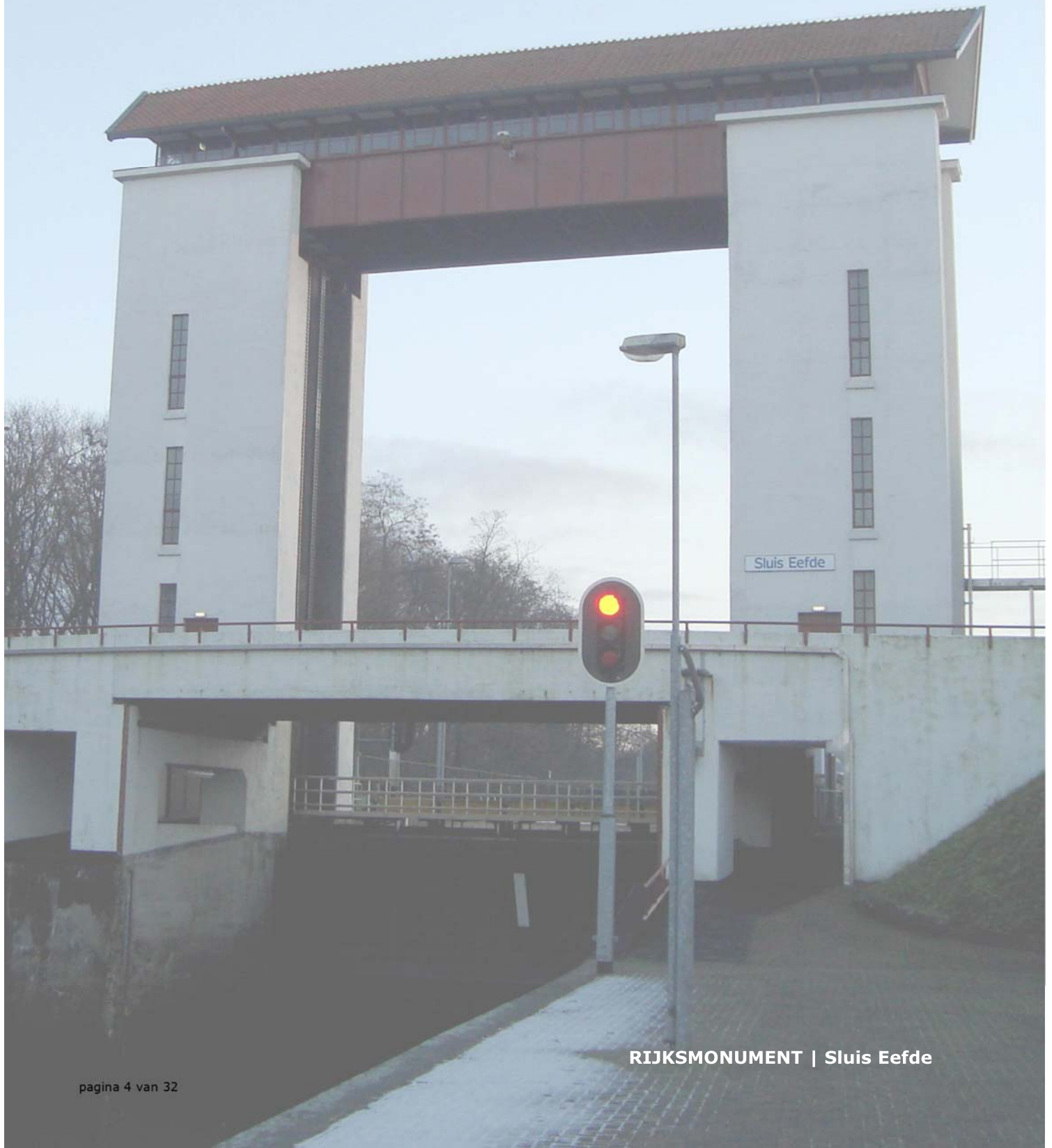
Informatiepunt WVL
informatiepuntwvl@rws.nl
088-7977102

Uitgevoerd door:
Sweco Nederland B.V.
ir. J.G. de Vrij
hans.devrij@sweco.nl

Datum: 18 februari 2022
Status: kaderdocument
Versienummer: versie 2.1

Gebaseerd op Omgevingswet, geconsolideerde versie oktober 2021

Afbeelding voorzijde: RIJKSMONUMENT | Stuw- en sluizencomplex Hagestein

Sluis Eefde

RIJKSMONUMENT | Sluis Eefde

Leeswijzer

Waar gaat dit kader over?

In dit Kader Monumenten is beschreven hoe Rijkswaterstaat omgaat met kunstwerken met een monumentale, al dan niet beschermde status bij beheer en onderhoud, renovatie, herbestemming, overdracht en andere aanpassingen of wijzigingen.

Voor wie is het kader bestemd?

Het kader is bestemd voor de beheerder, de omgevingsmanager, de technisch manager, de assetmanager, de adviseur, de programmeur en de inspecteur. Kortom: voor iedereen die op een of andere manier betrokken is bij monumentale kunstwerken.

Wat is het doel van het kader?

Dit kader helpt u door aan te geven wat een monument is en welke wet- en regelgeving en procedures van toepassing zijn bij het (laten) uitvoeren van werkzaamheden aan (onderdelen van) deze monumentale kunstwerken. Aan de hand van een beslisdigram zijn de afzonderlijke stappen die genomen moeten worden uitgewerkt.

Wanneer is dit kader geldig?

Het Kader Monumenten is verplicht voor:

Rode kunstwerken: kunstwerken met een (zeer) hoge cultuurhistorische waarde met beschermde status als rijks-, provinciaal of gemeentelijk monument.

Oranje kunstwerken: kunstwerken met een (zeer) hoge cultuurhistorische waarde die geen monument zijn; mogelijk wel met planologische bescherming.

Het Kader Monumenten is aan te bevelen voor:

Gele kunstwerken: kunstwerken zonder specifieke eigen cultuurhistorische waarde, die onderdeel van een beschermd stads- of dorpsgezicht, complex, structuur of een tracé zijn, en daarom wel specifieke cultuurhistorische kwaliteiten hebben.

In onderstaand schema is weergegeven bij welke categorie / kleur van het kunstwerk het kader van toepassing is.

rood: rijksmonumenten en provinciale of gemeentelijke monumenten

oranje: kunstwerken met een hoge cultuurhistorische waarde

geel: kunstwerken met cultuurhistorische waarde die aandacht verdienen

groen: kunstwerken met een indifferente cultuurhistorische waarde

grijs: kunstwerken die nog niet cultuurhistorische gewaardeerd zijn

Nadere informatie

Voor het nader invullen van de verschillende stappen zoals beschreven in het Kader Monumenten kunt u zich wenden tot Rijkswaterstaat Water, Verkeer en Leefomgeving (zie colofon).

GEMEENTELIJK MONUMENT | Sluis Meppelerdiep Zwartsluis

Inhoud

Colofon – 3
Leeswijzer – 5
Inhoud – 7

1	Inleiding – 9
1.1	Monumenten in Nederland – 9
1.2	Wetgeving – 9
1.3	Monumenten in beheer bij Rijkswaterstaat – 9
1.4	Doel Kader Monumenten – 9
2	Wat is een monument? – 11
2.1	Monumenten: erfgoed – 11
2.2	Monumenten: rijks-, provinciaal of gemeentelijk monument – 11
2.3	Complex – 11
2.4	Ensemble – 11
2.5	Beschermd stads- of dorpsgezicht – 12
2.6	Planologische bescherming – 12
2.7	Een monument is niet altijd een oud gebouw – 13
2.8	Registers – 13
2.9	Aanwijzing monumenten – 14
2.10	Instandhoudingsplicht – 15
2.10.1	Bouwhistorisch onderzoek – 15
2.10.2	Leegstand – 15
3	Monumenten, werkzaamheden en vergunningen – 19
3.1	De Omgevingsvergunning – 19
3.2	Werkzaamheden aan monumenten – 19
3.2.1	Onderhoud – 19
3.2.2	Herbestemmen – 20
3.2.3	Sloop – 20
3.2.4	Spoedwerk (calamiteiten) – 21
3.3	Onderhoud en vergunningen – 21
3.3.1	Vergunningencheck – 22
3.3.2	Tijdstip aanvraag vergunning – 22
3.3.3	Aanvraag en procedure omgevingsvergunning – 23
3.3.4	Aanvraag vergunning – 23
3.3.5	Vergunningvrij is niet regelvrij! – 24
4	Bouwhistorisch onderzoek – 26
4.1	Inzicht in monumentale waarden – 26
4.2	Hoe moet bouwhistorisch onderzoek worden uitgevoerd? – 26
4.3	Vraagstelling en Plan van Onderzoek – 27
4.4	Bouwhistorisch onderzoek – 28
4.4.1	Bouwhistorische inventarisatie – 28
4.4.2	Bouwhistorische opname of verkenning – 28
4.4.3	Bouwhistorische ontleding – 29
5	Literatuur – 31

RIJKSMONUMENT | Velsertunnel zuidzijde

1 Inleiding

1.1 Monumenten in Nederland

Gebouwen en terreinen kunnen uniek en waardevol zijn voor ons land. Bijvoorbeeld door hun schoonheid, of door hun cultuurhistorische of wetenschappelijke betekenis. Daarom kunnen onroerende goederen die voldoen aan deze criteria worden beschermd als monument.

Nederland kent circa 62.000 gebouwde rijksmonumenten en ruim 470 beschermde stads- en dorpsgezichten.¹ Daarnaast zijn er ongeveer 800 provinciale en 41.000 gemeentelijke gebouwde monumenten² en circa 1.500 archeologische monumenten.

1.2 Wetgeving

Gebouwen en bouwwerken (inclusief kunstwerken), complexen, groenstructuren, terreinen met archeologische waarde of stads- en dorpsgezichten kunnen worden beschermd als monument of erfgoed. Hiervoor moeten zij voldoen aan de criteria van de Erfgoedwet (2016). Provinciale en gemeentelijke monumenten moeten voldoen aan de criteria zoals die opgenomen zijn in de toepasselijke erfgoedverordeningen.

Een gebouw met een monumentenstatus kan op zichzelf staan, maar ook onderdeel uitmaken van een complex, ensemble of structuur. Een dergelijke groep gebouwen met bijbehorend terrein heeft in zijn samenhang en vormgeving een monumentale waarde die bewaard moet blijven.

De regels over de bescherming van (rijks)monumenten zijn o.a. opgenomen in de Omgevingswet (Ow), het Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl, afdeling 8.8) en het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal, hoofdstuk 13 en 14).

1.3 Monumenten in beheer bij Rijkswaterstaat

Rijkswaterstaat is beheerder van ruim 2200 civieltechnische kunstwerken gebouwd voor 1966. Hiervan hebben er ca. 170 een beschermde cultuurhistorische waarde als rijksmonument of als provinciaal of gemeentelijk monument (zgn. rode kunstwerken). Daarnaast hebben 325 kunstwerken een hoge cultuurhistorische waarde zonder monumentenstatus, maar vaak wel met de vermelding als karakteristiek bouwwerk in het omgevingsplan en op cultuurhistorische waardenkaarten (zgn. oranje kunstwerken). In beide groepen gaat het om o.a. bruggen, viaducten, sluizen en stuwen. Deze monumenten zijn verdeeld over het hoofdwegennet, het hoofdvaarwegennet en het hoofdwatersysteem.

1.4 Doel Kader Monumenten

Dit kader geldt bij werkzaamheden in het kader van beheer en onderhoud, renovatie, herbestemming, overdracht of andere aanpassingen of wijzigingen aan monumentale objecten in beheer bij Rijkswaterstaat. Uitgangspunt vormt het oormerk 'rode lijst monument' of 'oranje lijst monument' dat de betreffende kunstwerken hebben in de RWS data-informatiesystemen DISK en NIS³. Aan de hand van het beslisdigram in dit kader zijn de afzonderlijke stappen die genomen moeten worden uitgewerkt. De aandacht ligt hierbij in hoofdzaak bij de vergunningenprocedures vanuit de Omgevingswet, de zogenaamde omgevingsvergunning, en het daaraan gekoppelde bouwhistorisch onderzoek.

Dit kader verplicht tot het (laten) opstellen van een bouwhistorisch onderzoek voor zowel rode als oranje kunstwerken in beheer van Rijkswaterstaat. Dit bouwhistorisch onderzoek dient te worden aangeleverd aan DISK. Het uitvoeren van specifieke maatregelen die mogelijk voortkomen uit het bouwhistorisch onderzoek is voor rode kunstwerken verplicht, voor oranje kunstwerken per geval te bepalen.

¹ Bron: Erfgoedmonitor, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort. Stand: 01-11-2021.

² Alleen de provincies Noord-Holland en Drenthe kennen provinciale monumenten.

³ DISK: Data Informatiesysteem Kunstwerken; NIS: Netwerkmanagement Informatiesysteem.

RIJKSMONUMENT | Waalbrug Nijmegen

2 Wat is een monument?

2.1 Monumenten: erfgoed

Monumenten worden gedefinieerd als (onroerende) zaken die deel uitmaken van het cultureel erfgoed.⁴ Dat kunnen gebouwen, bouwwerken of terreinen (inclusief inrichting en beplanting) zijn. Het cultureel erfgoed wordt gedefinieerd als "uit het verleden geërfde materiële en immateriële bronnen, in de loop van de tijd tot stand gebracht door de mens of ontstaan uit de wisselwerking tussen mens en omgeving, die mensen, onafhankelijk van het bezit ervan, identificeren als een weerspiegeling en uitdrukking van zich voortdurend ontwikkelende waarden, overtuigingen, kennis en tradities, en die aan hen en toekomstige generaties een referentiekader bieden". Dit kunnen gebouwen zijn, maar ook civieltechnische kunstwerken. Zij kunnen op zichzelf staan maar ook onderdeel zijn van een complex of een ensemble. Daarnaast kunnen terreinen op grond van de Erfgoedwet als archeologische monumenten aangemerkt worden als ze van algemeen belang zijn wegens daar aanwezige zaken (meestal ondergronds). En verder kunnen op grond van de Omgevingswet stads- en dorpsgezichten als wettelijk beschermd aangewezen worden. Rijksmonumenten worden beschermd op basis van de vergunningplicht uit de Omgevingswet.

2.2 Monumenten: rijks-, provinciaal of gemeentelijk monument

Een rijksmonument is een monument dat ingeschreven is in het Rijksmonumentenregister. Behalve rijksmonumenten bestaan er ook monumenten die worden beschermd op grond van gemeentelijke en provinciale erfgoedverordeningen. Deze verordeningen zijn gebaseerd op de Erfgoedwet.⁵ Er kunnen andere criteria gelden voor de monumentenstatus dan bij rijksmonumenten, en de procedures rond het uitvoeren van onderhoud en andere wijzigingen kunnen verschillen. Het is dan ook van belang te weten of een bouwwerk een rijksmonument is of een provinciaal of een gemeentelijk monument en of het gelegen is in een beschermd stads- of dorpsgezicht. De bescherming van een monument beperkt zich niet tot het bouwoorspronkelijke en/of historische deel: ook uitbreidingen, vervangingen of bijgebouwen van na de aanwijzingsdatum vallen onder de bescherming. Evenals de verdere inrichting van het perceel.

2.3 Complex

Een monument kan onderdeel uitmaken van een complex. Bij een complex is sprake van een samenstel van beschermde monumenten dat wordt gekenmerkt door hun onderlinge samenhang die mede bepalend is voor hun monumentale waarde, en dat als complex is ingeschreven in het monumentenregister.⁶ Een complex kan zich uitstrekken over meerdere (kadastrale) percelen. Indien een monument onderdeel vormt van een complex heeft het ook een complexnummer. In verband met ligging op dezelfde kavel kunnen ook gebouwen zonder monumentenstatus onder deze bescherming vallen. Informatie over complexen is terug te vinden in het Rijksmonumentenregister. Ook gemeentelijke monumenten kunnen onderdeel zijn van een complex indien dit in de gemeentelijke erfgoedverordening opgenomen is.

2.4 Ensemble

Een ensemble is een aangewezen rijksmonument met cultuurgoederen.⁷ Een cultuurgoed is een roerende zaak die deel uitmaakt van cultureel erfgoed. Bijvoorbeeld een monument met historisch waardevolle meubilering, waarbij de cultuurhistorische

⁴ Artikel 1.1. Erfgoedwet.

⁵ Paragraaf 3.4 Erfgoedwet (art. 3.16 gemeentelijk erfgoed, art. 3.17 provinciaal erfgoed).

⁶ Artikel 1 lid 1 onder k. BRIM (regeling vervallen per 01-01-2011).

⁷ Artikel 1 lid 1.1. Erfgoedwet.

waarde van de meubels (het cultuurgood) ontleend wordt aan de aanwezigheid in het rijksmonument.

De aanwijzing van een ensemble is geregeld in paragraaf 3.3 van de Erfgoedwet. Op grond van de Omgevingswet kan een ensemble ook in het omgevingsplan worden aangewezen. Daarnaast zijn er provinciale en nationale instructieregels in bijvoorbeeld de provinciale omgevingsverordening. Dit laatste doet zich met name voor bij landschappelijke ensembles. In tegenstelling tot een complex staat een ensemble dan ook niet in het monumentenregister.

Het wettelijke begrip *ensemble* moet niet verward worden met het begrip *ensemblewaarde* zoals deze vaak van toepassing is op monumentencomplexen of beschermde stads- of dorpsgezicht. Bij ensemblewaarde wordt bedoeld dat de cultuurhistorische waarde van het samenstel meer is dan de som van de cultuurhistorische waarde van de afzonderlijke gebouwen, objecten of terreininrichting.

2.5 Beschermd stads- of dorpsgezicht

De criteria die voor monumenten van toepassing zijn kunnen ook van toepassing zijn op waardevolle delen van steden en dorpen. Een dergelijk gebied wordt dan als beschermd stads- of dorpsgezicht aangewezen. Het aangewezen beschermd stads- of dorpsgezicht is in het omgevingsplan vastgelegd. Dit betekent dat alle gebouwen, overige bouwwerken én de inrichting van het openbare gebied binnen dit beschermde gebied onder de regels van de bescherming vallen. Dus ook gebouwen zonder een eigen status als monument. Voor monumenten binnen een beschermd stads- of dorpsgezicht gaat de bescherming van de eigen monumentale waarde altijd voor op die van het gebied.

Er zijn rijksbeschermd stads- of dorpsgezichten⁸ en gemeentelijke beschermde stads- of dorpsgezichten⁹.

2.6 Planologische bescherming

Het omgevingsplan kan daarnaast nog meer vormen van bescherming van cultuurhistorische waarden bieden. Dit betreft de volgende begrippen:

- cultuurlandschap;
- karakteristiek gebouw;
- beeldbepalend gebouw.

Cultuurlandschap

Een gemeente of provincie kan een gebied beschermen als 'cultuurlandschap' (structuur), of anderszins als waardevol, middels een dubbelbestemming cultuurhistorische waarde. Voor dat gebied kunnen dan regels gesteld worden voor bouw-, sloop- en aanleg- (of kap)activiteiten en andere regels die toezien op het wijzigen van het gebied. Deze regels zien ook vaak toe op een onderzoeksplicht t.a.v. de cultuurhistorische waarden die door een ontwikkeling mogelijk in het gedrang komen. Ook cultuurhistorisch waardevolle gebouwen, zoals karakteristieke of beeldbepalende panden of objecten kunnen planologisch worden beschermd middels een dubbelbestemming Cultuurhistorie of een zogenaamde aanduiding. Ook deze gaan gepaard met specifieke regels die zijn toegespitst op de te beschermen waarden. Verder kunnen gemeenten en provincies in hun omgevingsverordeningen regels verbinden aan een zorgvuldige omgang met cultuurhistorisch waarden.

Karakteristiek gebouw

Een gebouw kan door de gemeente in het omgevingsplan als karakteristiek gebouw aangewezen worden als het karakteristiek is voor het dorp of het landschap en

⁸ Aanwijzing geschiedt op instructie van de Minister van OCW op grond van artikel 2.34 Omgevingswet.

⁹ Aanwijzing geschiedt op burgemeester en wethouders op grond van de gemeentelijke erfgoedverordening.

medebepalend is voor de identiteit of het aanzicht van het gebied. Dit belang is meestal ingegeven door bijvoorbeeld de (oorspronkelijke) functie binnen het gebied, de ouderdom, de bouwstijl en/of de opvallende ligging.

Beeldbepalend gebouw

Een gebouw kan door de gemeente in het omgevingsplan als beeldbepalend gebouw aangewezen worden als het bepalend is voor het aanzicht van een stad/dorp of onderdeel is van de structuur van een stad/dorp of landschap. Beeldbepalende panden zijn van belang voor de stedenbouwkundige of landschappelijke samenhang.

De bescherming van karakteristieke en beeldbepalende gebouwen kan per gemeente verschillen, maar geldt in het algemeen alleen voor de buitenkant van het gebouw. Bij sloop moet een vergunning aangevraagd worden. Dit geldt zowel voor het gehele gebouw als onderdelen daarvan (zoals schoorstenen). Voor het overige gelden in principe de regels die voor andere (reguliere) gebouwen gelden voor wat betreft vergunningvrij en vergunningplichtig. Denk daarbij ook aan de ligging in een beschermd stads- of dorpsgezicht.

2.7 Een monument is niet altijd een oud gebouw

Tot 1 januari 2012 was een belangrijk criterium voor toekenning van de status als rijksmonument dat het gebouw minimaal 50 jaar oud moest zijn. Voor gemeentelijke en provinciale monumenten bestond dit criterium al niet, hoewel dit wel meeweegt. De leeftijd van een gebouw of kunstwerk is dus niet langer meer bepalend of het een monument kan worden. Een 'modern' gebouw kan dus ook een monument zijn.

2.8 Registers

De monumentenstatus staat op verschillende locaties geregistreerd.

Monumentenregister

Beschermd monumenten zijn opgenomen in daarvoor bestemde registers. Het Rijksmonumentenregister van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) bevat alle rijksmonumenten. Provinciale en gemeentelijke monumenten staan in aparte registers per provincie of gemeente.

Cultuurhistorische waardenkaart

De cultuurhistorische waardenkaart is een grafische weergave van verschillende aanwezige of te verwachten cultuurhistorische waarden (zoals bouwhistorische, stedenbouwkundige, archeologische en historisch-geografische waarden). De kaart wordt opgesteld door de afzonderlijke provincies en gemeenten en is via internet beschikbaar.

De gegevens zijn benaderbaar via de provinciale websites met geodata en het informatiesysteem voor omgevingsplannen (DSO: Digitaal Stelsel Omgevingswet).

Kadaster

Alle monumenten staan aangetekend bij het Kadaster: sinds 1 januari 2021 staan alle publiekrechtelijke beperkingen (waaronder de status als beschermd monument) in het Kadaster als onderdeel van de *Basisregistratie Kadaster (BRK)*. Deze worden als beperking vermeld op het kadastraal uittreksel.

De BRK omvat niet de aanwijzing als cultuurlandschap, karakteristiek of beeldbepalend pand. Deze zijn opgenomen in het omgevingsplan.

Rijkswaterstaat

Rijkswaterstaat heeft de beschermd monumenten die hij in beheer heeft als "rood kunstwerk" opgenomen in de RWS data-informatiesystemen DISK en NIS. Ook de kunstwerken met de status oranje en geel zijn hierin opgenomen. Daarnaast geeft de GeoWeb applicatie Monumenten van Rijkswaterstaat een overzicht van alle rode, oranje en gele kunstwerken op een interactieve digitale kaart.

Door het object aan te klikken verschijnt informatie over het object. Deze omvat bij rode objecten o.a. een korte omschrijving van het monument en een koppeling naar de redengevende omschrijving van de RCE en naar GoogleMaps (zie www.rwsgeoweb.nl).

2.9 Aanwijzing monumenten

De aanwijzing van een object als monument wordt gebaseerd op de cultuurhistorische, architectuurhistorische, bouwhistorische of stedenbouwkundige waarde in combinatie met de oorspronkelijkheid en uniciteit van het object. In de tabel in deze paragraaf is globaal aangegeven wat bij deze waardering een rol speelt.

De voordracht om als monument aangewezen te worden vindt plaats door een monumentencommissie of in voorkomend geval door plaatselijke erfgoedpartijen of burgers. Op basis van cultuur- en bouwhistorisch onderzoek toetst de commissie of een gebouw voldoet aan de criteria van de Erfgoedwet en/of de lokale verordening. De voordracht wordt onderbouwd met de zogenaamde 'redengevende omschrijving'. Deze soms summier omschrijving wordt ook opgenomen in de monumentenregisters.

De formele aanwijzing als rijksmonument vindt plaats door de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (art. 3.3 Erfgoedwet). Provinciale monumenten worden aangewezen door Gedeputeerde Staten van de betreffende provincie.¹⁰ Gemeentelijke monumenten door het college van burgemeester en wethouders.

Aanwijzingsgronden

Om als monument aangemerkt te kunnen worden dient een gebouw aan (minimaal één van) de volgende waarden te voldoen. Deze zijn in de redengevende omschrijving nader omschreven.

Waarden	Toelichting
Cultuurhistorische waarde of karakteristiek	De architectonische kwaliteit van een pand/object op zichzelf als zuivere representant van een bouwstijl, bouwtype, bouwtechniek of architect, of als voorbeeld van de sociaal-maatschappelijk-economische, culturele en/of geestelijke ontwikkelingen in de regio.
Architectuurhistorische waarde of individuele bepalendheid	De mate waarin een pand/object op zichzelf bepalend is door zijn vorm, materiaalgebruik, functie en eventuele constructie en/of oriëntatiepunt.
Stedenbouwkundige landschapswaarde of situeringswaarde	De mate waarin een pand/object beeldbepalend is als essentieel onderdeel en/of oriëntatiepunt van een cultuurhistorische, architectuurhistorische of stedenbouwkundige ontwikkeling.
Zeldzaamheidswaarde / uniciteit	Belang van een pand/object wegens typologische, architectuurhistorische of (bouw)technische zeldzaamheid, mogelijk verbonden met een bijzondere ouderdom.

De aanwijzing als monument wordt aangemerkt als een publiekrechtelijke beperking (WKPB). Dit betekent dat de eigenaar van het monument door de overheid beperkt wordt in wat hij wil/kan doen met het gebouw. Bij het verrichten van werkzaamheden in het kader van beheer en onderhoud, renovatie, herbestemming, overdracht of andere aanpassingen of wijzigingen aan het monument dienen de monumentale waarden gerespecteerd of ten minste in stand gehouden te worden.

Dit geldt ook voor objecten in beheer bij Rijkswaterstaat.

¹⁰ Alleen van toepassing op de provincies Noord-Holland en Drenthe.

2.10 Instandhoudingsplicht

Elke eigenaar, beheerder én gebruiker van een monument heeft de verplichting de cultuurhistorische waarde van het object in stand te houden. Voor rijksmonumenten is deze zorgplicht benoemd in art. 13.7 Besluit activiteiten leefomgeving. Voor provinciale en gemeentelijke monumenten is de zorgplicht opgenomen in de geldende monumenten- of erfgoedverordening.

Het is daarom van belang om bij (onderhouds)werkzaamheden aan het gebouw of kunstwerk kennis te hebben van de monumentale elementen en hun bouwhistorische waarde. Deze kennis wordt verkregen uit een bouwhistorisch onderzoek.

2.10.1 *Bouwhistorisch onderzoek*

Het bouwhistorisch onderzoek dient als 'waardestelling': het beoordelen en vastleggen van de cultuur- of bouwhistorische waarde van de afzonderlijke elementen. Deze informatie kan vervolgens gebruikt worden bij de voorbereiding van (onderhouds)werkzaamheden aan het monument.

Er zijn verschillende soorten bouwhistorisch onderzoek, variërend in diepgang en reikwijdte. Een bouwhistorische verkenning is een bouwhistorische opname op hoofdlijnen waarbij een waardestelling van de historische elementen (onderdelen van het bouwwerk) plaatsvindt. Er wordt geen uitputtend onderzoek naar de historie van het (gehele) bouwwerk gedaan.

Voor het beheer en onderhoud volstaat doorgaans een 'bouwhistorische verkenning', omdat dit zich primair richt op de afzonderlijke elementen van het gebouw of kunstwerk, zoals kozijnen, gevel of sluisdeur. In het geval van renovatie, restauratie en herbestemming (of sloop) dient een uitgebreider bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd te worden, omdat hierbij mogelijk elementen aangepast of verwijderd worden.

Het bouwhistorisch onderzoek dient gebaseerd te zijn op de Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek van de RCE.

2.10.2 *Leegstand*

Een leegstaand pand 'leeft' niet. Doordat het niet normaal gebruikt wordt, zal het degradatieproces van het gebouw versnellen. Dit geldt m.n. voor het interieur, omdat het normale binnenklimaat met personen, verwarming en ventilatie verstoord wordt. Om dit te voorkomen heeft het de voorkeur om het object in een of andere vorm in gebruik te houden.

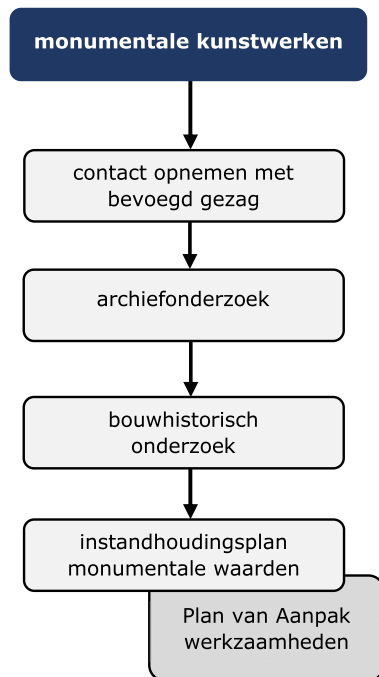
Per 1 november 2014 zijn binnen het omgevingsrecht de mogelijkheden om – in geval van leegstand – een gebouw, bouwwerk of terrein tijdelijk een andere bestemming te kunnen geven verruimd. Indien hiervoor vergunning aangevraagd wordt, zal ook een vergunning voor het wijzigen van een monument aangevraagd moeten worden. De instandhoudingsplicht blijft onverkort van kracht.

Ook voor monumenten in beheer bij Rijkswaterstaat die leeg staan of niet meer in functie zijn, geldt dat zij op verantwoorde wijze in stand gehouden moeten worden (zie ook de Intentieverklaring Cultureel Erfgoed Rijksoverheid 2017).

Richtlijn 'monumentale kunstwerken'

Kader Monumenten

Praktisch kader voor werkzaamheden aan kunstwerken met een monumentale status in beheer bij Rijkswaterstaat.

Toelichting:

Contact met het bevoegd gezag: het is bij het werken met monumenten van belang tijdig contact op te nemen met het bevoegd gezag (afdeling vergunningen van de gemeente). Het is, zeker bij grotere ingrepen aan monumenten, raadzaam ook tijdig de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed te betrekken.

Archiefonderzoek betreft het verkrijgen van alle relevante (historische) informatie over het object (gebouw of kunstwerk). Raadpleeg hiervoor o.a. de volgende archieven:

- het eigen dossier (in DISK) van het object (gebouw of kunstwerk);
- bouwdoos bij de gemeente (zoals eerdere bouw- of monumentenvergunningen, tekeningen e.d.);
- centraal archief of streekarchief; oude bouwdoosiers worden vaak elders opgeslagen; hier zijn meestal ook historische documenten over het object of de omgeving te vinden;
- de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Bouwhistorisch onderzoek dient op basis van de informatie uit de archieven én op basis van een inventarisatie op locatie opgesteld te worden. Leidend hiervoor is de daarvoor geldende richtlijn van de RCE.

Het **instandhoudingsplan monumentale waarden** (IHP MW) bevat de gegevens voor het normaal onderhoud van de monumentale waarden van het object. Dit IHP MW dient geïntegreerd te worden met de onderhoudswerkzaamheden aan de niet-monumentale delen van het object.

Het **Plan van Aanpak werkzaamheden** is een concrete beschrijving van de op (korte) termijn uit te voeren onderhoudswerkzaamheden.

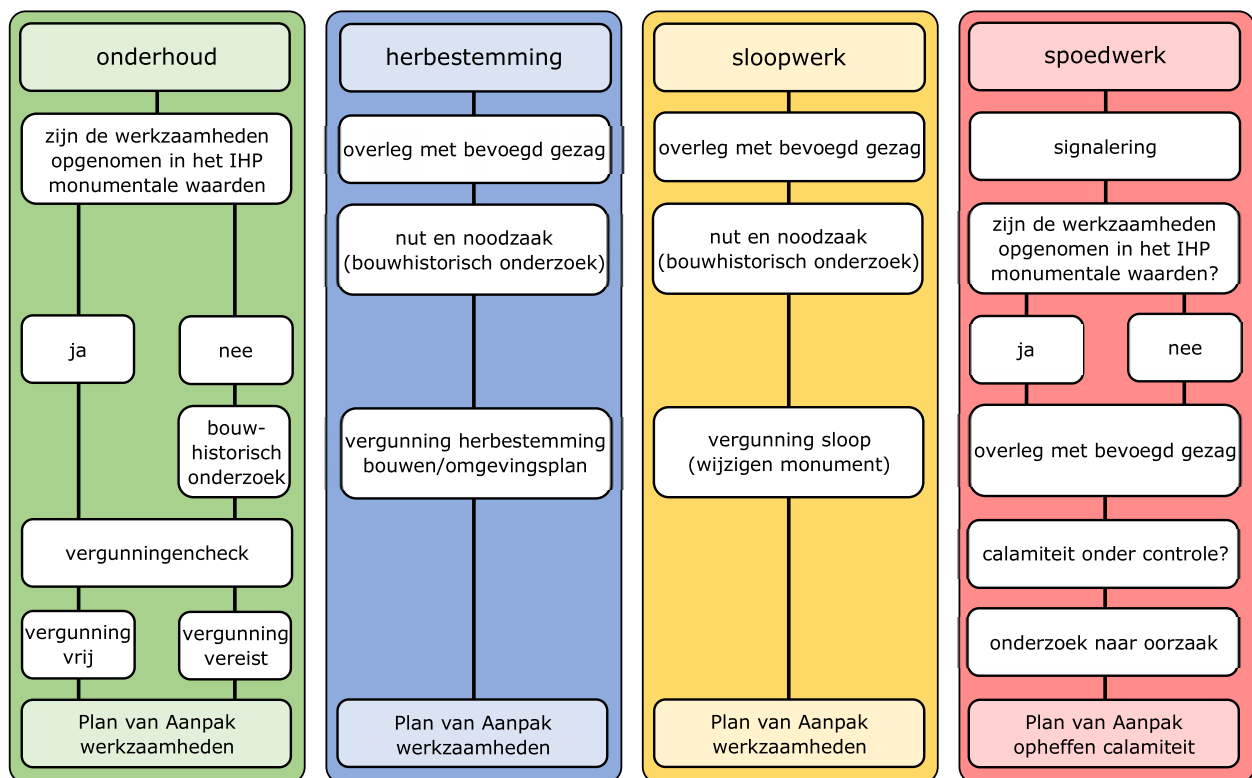
Onderhoud

- Hieronder worden alle onderhoudswerkzaamheden verstaan die aan monumenten plaatsvinden. Hierbij kan het gaan om normaal onderhoud, maar ook om wijziging, restauratie, reconstructie of renovatie.
- Indien er een Instandhoudingsplan Monumentale Waarden (IHP MW) is, zijn de voorgenomen onderhoudswerkzaamheden aan monumentale waarden al onderbouwd door bouwhistorisch onderzoek. Indien dit IHP MW niet beschikbaar is, dient het bouwhistorisch onderzoek alsnog uitgevoerd te worden.
- Voor bepaald onderhoud is het verplicht een omgevingsvergunning aan te vragen. Dit is afhankelijk van het soort werkzaamheden én van het soort monument. Dit blijkt uit de vergunningencheck (DSO).
- Indien van toepassing dient er een omgevingsvergunning aangevraagd te worden volgens de geldende procedures.
- Stel een Plan van Aanpak op voor het uitvoeren van de onderhoudswerkzaamheden.

Herbestemmen

- Het wijzigen van de bestemming van een monument kan leiden tot wijzigen van het monument zelf. Onder voorwaarden – die nader getoetst worden – kan hiervoor toestemming verleend worden.
- Voor het herbestemmen van een monument is vrijwel altijd een omgevingsvergunning nodig voor bouwen en een omgevingsplanactiviteit.
- Tijdig overleg met het bevoegd gezag (als eerste de gemeente) is essentieel bij het werken met/aan monumenten. Vooroverleg is voor het werken met/aan monument van hoog belang. Tijdens dit vooroverleg zal de verdere procedure worden besproken.
- Nut en noodzaak van de herbestemming dienen onderbouwd te worden. Daarnaast kan door een (specifiek) bouwhistorisch onderzoek aangegeven worden welke monumentale waarden mogelijk aangetast worden.
- De inpassingsmaatregelen geven aan hoe de bestaande monumentale waarden gewaarborgd worden binnen de nieuwe bestemming. Indien inpassing niet mogelijk is, wordt de procedure zoals onder sloopwerk van toepassing.
- Indien aannemelijk gemaakt wordt dat de herbestemming niet tot onoverkoombaar verlies van monumentale waarden leidt en/of de procedure correct gevolgd wordt, kan er vergunning verleend worden.
- Stel een Plan van Aanpak op voor het uitvoeren van de werkzaamheden.

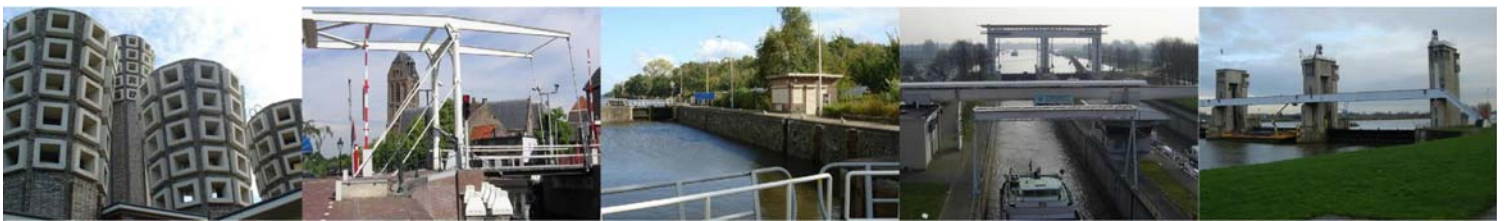
Sloopwerk

- Het geheel of gedeeltelijk slopen van een monument wordt beschouwd als het wijzigen van een monument. Onder voorwaarden – die nader getoetst worden – kan hiervoor toestemming verleend worden.
- Tijdig overleg met het bevoegd gezag (als eerste de gemeente) is essentieel bij het werken met/aan monumenten. Vooroverleg is voor het werken met/aan monument van hoog belang. Tijdens dit vooroverleg zal de verdere procedure worden besproken.
- Nut en noodzaak van de (partiële) sloop dienen onderbouwd te worden. Daarnaast kan door een (specifiek) bouwhistorisch onderzoek aangegeven worden welke monumentale waarden mogelijk aangetast worden.
- Onder mitigerende maatregelen wordt verstaan het voorkomen van het verlies van monumentale waarden. Dit kan variëren van het documenteren van deze waarden voorafgaand aan de sloop tot het optillen en verplaatsen van (een gedeelte van) het monument.
- Indien aannemelijk gemaakt wordt dat de (partiële) sloop niet tot onoverkoombaar verlies van monumentale waarden leidt en/of de procedure correct gevolgd wordt, kan er vergunning verleend worden.
- Stel een Plan van Aanpak op voor het uitvoeren van de werkzaamheden.

Spoedwerk

- Spoedwerk betreft maatregelen in geval van calamiteiten waarbij in de meeste gevallen de veiligheid van mensen in het geding is.
- Signalering kan door de gebruiker of door externe partijen plaatsvinden.
- Een calamiteit noodzaakt meestal tot het nemen van directe maatregelen – zeker in situaties waar het de veiligheid van mensen betreft. Maak voorafgaand aan de te nemen maatregel de afweging of dit kan leiden tot onomkeerbare schade aan het monument. Zo ja (of bij twijfel), neem contact op met het bevoegd gezag. Belangrijk is dat de maatregel altijd in overleg c.q. met instemming van het bevoegd gezag genomen wordt.
- Hulpdiensten zullen altijd handelen binnen het mandaat van hun wettelijke taak.
- Stel zeker dat met de genomen maatregel de calamiteit onder controle is.
- Het vaststellen van de oorzaak is van belang voor het nemen van de definitieve maatregel. Voeg e.e.a. toe aan het dossier van het object.
- Stel een Plan van Aanpak op voor het definitief oplossen van de calamiteit. De verdere procedure verloopt volgens het schema van onderhoud.

Er wordt opgemerkt dat spoedwerk alleen in bijzondere situaties (calamiteiten) optreedt.

3 Monumenten, werkzaamheden en vergunningen

3.1 De omgevingsvergunning

Voor het wijzigen van een monument is een omgevingsvergunning vereist. Op grond van artikel 5.1, eerste lid, aanhef onder b van de Omgevingswet is het verboden om zonder vergunning een rijksmonumentenactiviteit uit te voeren. Voor provinciale en gemeentelijke monumenten is dit onderdeel van het verbod om zonder vergunning een omgevingsplanactiviteit uit te voeren (artikel 5.1 eerste lid, aanhef en onder a).

Onder een rijksmonumentactiviteit wordt verstaan: activiteit inhoudende het slopen, verstoren, verplaatsen of wijzigen van een rijksmonument of een voorbeschermd rijksmonument of het herstellen of gebruiken daarvan waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht. Bij overtreding hiervan kan op grond van artikel 18.13 van de Omgevingswet een bestuurlijke boete worden opgelegd.

Dit geldt ook voor een omgevingsplanactiviteit waar deze activiteit een provinciaal of gemeentelijk (voorbeschermd) monument betreft.

In dit hoofdstuk wordt voor de verschillende soorten werkzaamheden aan monumenten de mogelijke verplichting voor een omgevingsvergunning toegelicht. Aansluitend zijn de te doorlopen procedure en de benodigde documenten beschreven.

3.2 Werkzaamheden aan monumenten

Binnen dit kader worden de volgende vier soorten werkzaamheden aan beschermde objecten nader toegelicht:

- onderhoud;
- herbestemmen;
- sloop;
- spoedwerk (calamiteiten).

Naast deze vier soorten werk worden er vaak termen als wijziging, restauratie, renovatie of verbouw gebruikt. Zie het aparte kader met toelichting op deze termen.

Termen en definities

- Onderhoud: het vertragen of uitstellen van functioneel verval (instandhouding).
- Wijziging: elke aanpassing van een gebouw anders dan normaal onderhoud; hieronder vallen ook restauratie, renovatie en reconstructie.
- Restauratie: het terugbrengen van een monument in bouwoorspronkelijke toestand; in beginsel zonder toevoeging van nieuwe onderdelen van buitenaf, logischerwijs wel met nieuwe passende materialen.
- Reconstructie: het terugbrengen van een gebouw in bouwoorspronkelijke toestand met toevoeging van soortgelijke materialen van elders.
- Renovatie: het herstellen van de technische staat (nieuwstaat).
- Verbouw: het wijzigen van de indeling of het uiterlijk van het gebouw met nieuwe passende materialen.

Belangrijk aandachtspunt bij werkzaamheden aan monumenten is het tijdig betrekken van het bevoegd gezag (de gemeente) en de RCE of andere in de regelgeving voorgeschreven adviseurs bij de voorgenomen werkzaamheden.

3.2.1 Onderhoud

Bij onderhoud aan monumenten wordt onderscheid gemaakt tussen reguliere werkzaamheden die gericht zijn op de instandhouding van de monumentale waarden

(normaal onderhoud)¹¹ en andere instandhoudingsmaatregelen, waaronder groot onderhoud (zoals restauratie, renovatie of reconstructie).

Reguliere onderhoudswerkzaamheden aan rijksmonumenten zijn vergunningvrij (art. 13.11 Bkl, lid 1 onder aanhef en a.). Normaal onderhoud van provinciale en gemeentelijke monumenten kan vergunningvrij zijn. Raadpleeg hiervoor de betreffende erfgoedverordening.

Onder normaal onderhoud wordt o.a. verstaan een vervolgbeurt van het schilderen of het herstel van beschadigd voegwerk. In de overige gevallen, zoals groot onderhoud, renovatie, restauratie, is een omgevingsvergunning voor het wijzigen van een monument (zie 3.1) vereist.

3.2.2 *Herbestemmen*

Het herbestemmen van een gebouw (of bouwwerk) is het wijzigen van de manier waarop het gebouw oorspronkelijk gebruikt werd. Bij het herbestemmen van een gebouw doen zich doorgaans (naast de wijziging van het monument) twee veranderingen voor die vergunningplichtig zijn:

- De nieuwe gebruiksfunctie van het gebouw past niet binnen de planologische regeling zoals vermeld in het omgevingsplan;
- Door de herbestemming wijzigen de eisen die het Besluit bouwwerken leefomgeving aan de (nieuwe) gebruiksfunctie(s) stelt.

Herbestemmen kan, maar hoeft niet, gepaard te gaan met (ingrijpende) wijzingen aan het monument (onderhoud, (gedeeltelijke) sloop, renovatie of restauratie). De mate van wijziging is van invloed op de gegevens die verstrekt moeten worden bij de aanvraag van de omgevingsvergunning.

Daarnaast kan bij herbestemmen sprake zijn van gehele of gedeeltelijke overdracht aan een andere eigenaar, gebruiker of beheerder. De beschermde status (monument, beschermd stads- of dorpsgezicht, complex, ensemble) is gebonden aan het object en niet aan de eigenaar (of gebruiker of beheerder). Daar waar meerdere eigenaren betrokken zijn, is het aan te bevelen om de verschillende aspecten met betrekking tot de beschermde status, kortom de monumentale waarden, gezamenlijk af te stemmen of vast te leggen, waarbij ieders verantwoordelijkheden en bevoegdheden voor elkaar duidelijk zijn. Dit is een aandachtspunt voor objecten die kadastraal gesplitst worden. Een ander belangrijk aandachtspunt is het tijdig betrekken van het bevoegd gezag (de gemeente) en de RCE, die een adviesplicht heeft richting het bevoegd gezag in het geval van herbestemmen.

3.2.3 *Sloop*

In sommige gevallen is het als gevolg van economische, maatschappelijke of technologische ontwikkelingen noodzakelijk om objecten (bouwwerken of kunstwerken) te renoveren of te vervangen. Voor Rijkswaterstaat doet zich dit bijvoorbeeld voor bij het verhogen van de doorstroomcapaciteit of het vergroten van de waterveiligheid. Hierdoor is het soms onvermijdelijk dat een monument of ensemble ingrijpend gewijzigd of zelfs gesloopt moet worden.

Slopen is de ultieme wijziging van een monument: het verdwijnt. In sommige gevallen – veelal openbare veiligheid of grote infrastructurele plannen – moet een beschermd monument gesloopt worden. Hoewel het tegenstrijdig lijkt met het doel van de monumentenstatus, is het in beginsel mogelijk om onder voorwaarden een monument te slopen.

¹¹ Artikel 1.1 Erfgoedwet.

Deze voorwaarden zullen vooral betrekking hebben op het bewaren van de monumentale waarde. Dit betekent herplaatsen van bepaalde onderdelen of het in zijn geheel verplaatsen van een object naar een andere locatie.

Bij de aanvraag van een vergunning voor het (gedeeltelijk) slopen van een monument dient dit bij de vergunningaanvraag voldoende onderbouwd te worden. Deze onderbouwing omvat minimaal de monumentale waarden die verloren gaan of gehandhaafd blijven, de reden waarom het monument (gedeeltelijk) gesloopt moet worden, de maatregelen die getroffen worden voor het bewaren van de monumentale waarden (geheel of gedeeltelijk, waar, etc.), opdat door het bevoegd gezag een weloverwogen besluit genomen kan worden.

Om een zorgvuldige afweging te maken tussen de verschillende belangen dient een en ander met het bevoegd gezag en/of adviseurs (waaronder de RCE) afgestemd te worden. Hierbij moeten ook nadrukkelijk de alternatieven, zoals verplaatsing of herbestemming van het monumentale object (of onderdelen daarvan), hergebruik van onderdelen in nieuwbouw of de ontwikkeling van het nieuwe kunstwerk op een naastgelegen locatie, overwogen worden.

Voor de te volgen procedure zie de paragraaf over de omgevingsvergunning (par. 3.1). Het (gedeeltelijk) slopen wordt beschouwd als wijziging van een monument.

3.2.4

Spoedwerk (calamiteiten)

Spoedwerk zal zich alleen voordoen in het geval van een calamiteit. Dit betreft levensbedreigende situaties, bijvoorbeeld instortingsgevaar. In het geval van een calamiteit dient men maatregelen te nemen om te voorkomen dat de gevaarlijke situatie voortduurt of verergert. In deze situatie is het toegestaan om het monument aan te tasten aangezien de veiligheid van personen van groter belang is dan de monumentale waarde van het gebouw.

De aanwezigheid van hulpdiensten (politie, brandweer, ambulance) bij de vaststelling van de noodzaak tot het nemen van maatregelen heeft een nadrukkelijke voorkeur. Handelen op eigen initiatief (met uitzondering van levensreddende maatregelen) moet vermeden worden.

Economische belangen zijn in beginsel ondergeschikt aan de monumentale waarden. Hoewel urgent, zal dit niet als calamiteit gekwalificeerd kunnen worden. In situaties waarin de maatschappelijke effecten groot zijn mag er ingegrepen worden. Hierbij dient handelen op eigen initiatief vermeden te worden.

De te nemen maatregelen – het spoedwerk – dienen wel zodanig uitgevoerd te worden dat het monument (of de monumentale waarden) minimaal aangetast wordt.

In deze situatie dient achteraf vergunning aangevraagd te worden. De onderbouwing van de wijziging zal dan liggen in de aard van de calamiteit en de gevolgen voor het monument. Van belang is dat hierbij verwezen kan worden naar de aanwezigheid en aanwijzingen van de hulpdiensten (politie, brandweer) of naar een functionaris van de gemeente.

3.3

Onderhoud en vergunningen

Naast de mogelijk vereiste omgevingsvergunning voor het wijzigen van een monument kan er een omgevingsvergunning vereist zijn voor de bouwwerkzaamheden. Dit kan zowel een technische bouwactiviteit (Besluit bouwwerken leefomgeving) als een omgevingsplanactiviteit betreffen.

In principe zijn alle technische bouwactiviteiten en omgevingsplanactiviteiten vergunningsplichtig, tenzij anders is aangegeven in art. 5.12 Besluit bouwwerken leefomgeving óf het omgevingsplan dat van toepassing is op het perceel.

Door middel van de vergunningencheck op www.omgevingsloket.nl (en DSO) is een volledig beeld te verkrijgen. De vergunningencheck is opgezet vanuit de gedachte dat werkzaamheden vergunningvrij zijn. Daarop is ook de keuzelijst van werkzaamheden gebaseerd.

Voor monumenten moet er echter vanuit gegaan worden dat alle werkzaamheden vergunningplichtig zijn. Aansluitend kan dan vastgesteld worden of de werkzaamheden mogelijk vergunningvrij zijn.

3.3.1 *Vergunningencheck*

Om te controleren of voor de werkzaamheden die men wil uitvoeren een omgevingsvergunning noodzakelijk is, kan in het Digitaal Stelsel Omgevingswet (DSO) een zogenaamde vergunningencheck gedaan worden.

Voorafgaand aan het doorlopen van de vergunningencheck is het aan te bevelen de volgende gegevens van het beschermde object te verkrijgen:

- De locatie (adres of gemeente) van het object.
- Type monument:
 - rijksmonument (gebouwd/archeologisch);
 - provinciaal of gemeentelijk monument (gebouwd/ archeologisch).
- Beschermde stads- of dorpsgezicht?
- Werkzaamheden aan buitenzijde of binnenzijde?
- Normale onderhoudswerkzaamheden of uitgebreid onderhoud?
- Werkzaamheden aan zijde die zichtbaar is vanaf openbaar toegankelijk gebied?
- Werkzaamheden aan (onder)deel met monumentale waarde?
- Strijdig met omgevingsplan en overige verordeningen?

N.B. Als er een omgevingsvergunning aangevraagd moet worden is het van belang ook inzicht te hebben in eventuele andere vergunningen of meldingen. Denk hierbij aan een gebruiksvergunning / melding of een milieuvergunning. In sommige gevallen dienen deze ook gewijzigd te worden.

3.3.2 *Tijdstip aanvraag vergunning*

Ongeacht de aard van de werkzaamheden¹² moet een vergunning vooraf worden aangevraagd, dus voordat de (onderhouds)werkzaamheden feitelijk gestart worden. Hierbij dient naast de doorlooptijd van de procedure ook rekening gehouden te worden met mogelijke bezwaartermijnen.¹³ Ook Rijkswaterstaat dient voorafgaand aan de (onderhouds)werkzaamheden aan de eigen beheerobjecten een vergunning aan te vragen. Dit gebeurt in de vorm van een omgevingsvergunning voor het wijzigen van beschermde monumenten.

Voor het wijzigen van een monument wordt de uitgebreide procedure gevolgd (proceduretijd 26 weken).

¹² Spoedwerk kan als uitzondering beschouwd worden. Daarbij wordt er op gewezen dat onomkeerbare wijzigingen (beschadiging) vermeden moeten worden. Herstel zal aansluitend plaats moeten vinden.

¹³ Artikel 6:7 Algemene wet bestuursrecht.

3.3.3 *Aanvraag en procedure omgevingsvergunning*

De procedure voor een omgevingsvergunning is geregeld in de Omgevingswet (artikel 16.64 Ow) en de Algemene wet bestuursrecht (titel 4.1 Awb).

De verplichting een omgevingsvergunning aan te vragen voor werkzaamheden aan een monument is als volgt in de voornoemde wet- en regelgeving opgenomen:

Het onderhouden (wijzigen, restaureren, renoveren) of slopen van een monument:

- Rijksmonument (artikel 5.1, eerste lid, aanhef en onder b, van de Omgevingswet);
- Provinciaal of gemeentelijk monument (de regels in het omgevingsplan, omgevingsplanactiviteit artikel 5.1, eerste lid, aanhef en onder a, van de Omgevingswet);
- Indieningsvereisten m.b.t dit aspect: zie hoofdstuk 7 Omgevingsregeling.

Het slopen van een niet als object beschermd bouwwerk in een beschermd stads- of dorpsgezicht:

- Vanuit Rijksoverheid (op grond van een instructieregel aangewezen in het omgevingsplan, artikel 2.34, vierde lid, van de Omgevingswet);
- Provincie of gemeente (op grond van de regels in het omgevingsplan, omgevingsplanactiviteiten, artikel 5.1, eerste lid, aanhef en onder a, van de Omgevingswet);
- Indieningsvereisten m.b.t dit aspect: zie hoofdstuk 7 Omgevingsregeling.

Het wijzigen van planologisch beschermde objecten (herinrichting cultuurlandschap, slopen karakteristiek of beeldbepalend pand:

- Provincie of gemeente (op grond van de regels in het omgevingsplan, omgevingsplanactiviteiten, artikel 5.1, eerste lid, aanhef en onder a, van de Omgevingswet);
- Indieningsvereisten m.b.t dit aspect: zie hoofdstuk 7 Omgevingsregeling.

De hier bedoelde vergunningplichtige werkzaamheden kunnen onderdeel uitmaken van een omgevingsvergunning die nog meer onderdelen of activiteiten omvat. Dit laatste is bijvoorbeeld veelal het geval bij het aanwijzen van een nieuwe gebruiksfunctie.

3.3.4 *Aanvraag vergunning*

De aanvraag en behandeling van een omgevingsvergunning kent verschillende aspecten. Deze zijn hierna uiteengezet.

Bevoegd gezag

Elke omgevingsvergunning wordt ingediend bij het digitale loket. De aanvraag wordt als eerste ontvangen bij de gemeente waarin het monument aanwezig is. Hierna wordt door de betreffende gemeente bepaald wie het 'bevoegd gezag' is voor de aangevraagde omgevingsvergunning. Het bevoegd gezag is het bestuursorgaan dat bevoegd is over de vergunningsaanvraag te beslissen.

Doorgaans is het college van burgemeester en wethouders van de gemeente het bevoegd gezag. Afhankelijk van de monumentenstatus van het bouwwerk is het college van burgemeesters en wethouders verplicht advies over de voorgenomen wijziging bij aangewezen deskundige instanties te vragen. Er dient altijd advies aangevraagd te worden bij de gemeentelijke erfgoedcommissie. Voor rijksmonumenten mag de gemeente advies vragen bij de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE). Bij ingrijpende wijzigingen, zoals (partiële) sloop en/of herbestemming moet de gemeente de RCE om advies vragen.

Voor archeologische monumenten is de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) (gedelegeerd aan de RCE) bevoegd gezag. Voor archeologische gemeentelijke monumenten is de gemeente het bevoegd gezag.

In sommige gevallen is de gemeente niet het bevoegd gezag. Dit is het geval als het een rijksmonument of werelderfgoed in de territoriale zee buiten een gemeente betreft (artikel 13.4 en 14.4 Bal), in dat geval is de Minister van Infrastructuur en Milieu bevoegd.

In gevallen dat er sprake is van een milieubelastende activiteit bij een complex bedrijf zal de provincie als bevoegd gezag optreden (artikel 13.5 en 14.5 Bal).

Toetsingskader

Bij de aanvraag van een omgevingsvergunning voor een monument kan een bouwhistorisch onderzoek noodzakelijk zijn (zie ook hoofdstuk 4 'Bouwhistorisch onderzoek'). Het dient namelijk als toetsingskader voor het bevoegd gezag en moet dan ook ingediend worden samen met de aanvraag van de omgevingsvergunning.

Daarnaast kan het bouwhistorisch onderzoek gebruikt worden om aan te tonen dat de voorgenomen wijzigingen uitsluitend leiden tot inpassende veranderingen van een onderdeel van het monument dat uit het oogpunt van monumentenzorg geen waarde heeft. In dat geval is er namelijk geen omgevingsvergunning voor het wijzigen van een monument nodig. Dit laat onverlet dat er mogelijk wel andere vergunningplichtige werkzaamheden zijn.

Vergunningvrije werkzaamheden?

Zoals eerder al aangegeven is normaal onderhoud aan rijksmonumenten en provinciale monumenten vergunningvrij. Het normaal onderhoud is ook geen onderdeel van de definitie van rijksmonumentactiviteit.

Voor gemeentelijke monumenten zijn de bepalingen zoals opgenomen in de gemeentelijke erfgoedverordening van toepassing. Artikel 13 lid 2 van de Model Erfgoedverordening 2016 van de VNG voorziet in eenzelfde regeling als voor rijksmonumenten, maar deze regeling wordt niet in alle gemeenten gehanteerd. Controleer daarom altijd de actuele gemeentelijke erfgoedverordening.

3.3.5

Vergunningvrij is niet regelvrij!

Dat er geen vergunning aangevraagd hoeft te worden, betekent niet dat er geen regels zijn. Normaal onderhoud aan rijksmonumenten is alleen vergunningvrij als dit onderhoud erop gericht is om de monumentale waarden in stand te houden en op geen enkele wijze voorziet in een wijziging van het monument, qua materiaalgebruik en -samenstelling en uiterlijk. De monumentale waarde moet behouden blijven. Vergunningvrije reguliere onderhoudswerkzaamheden zullen altijd kleinschalig zijn.

Daarnaast is de reguliere wet- en regelgeving met betrekking tot gebouwen altijd van toepassing. Dit betreft o.a. het Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl), het Arbobesluit en het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal). Deze regelgeving is algemeen geldend en dus ook van toepassing op beschermde monumenten. Dit geldt dus ook voor vergunningvrije (technische) bouwactiviteiten en vergunningvrije omgevingsplanactiviteiten.

In situaties waar als gevolg van het behouden van monumentale waarden het monument strijdig is met regelgeving zal dit vastgelegd zijn in bijvoorbeeld een eerder verleende (bouw)vergunning. Dit is het zogenaamde 'rechtens verkregen niveau'. E.e.a. overeenkomstig artikel 2.8 van het Besluit bouwwerken leefomgeving.

Van deze mogelijkheid in het Besluit bouwwerken leefomgeving kan niet alleen bij (regulier) onderhoud, maar ook bij aanpassing of vervanging gebruik gemaakt worden. Op dit punt kan altijd aan de RCE advies gevraagd worden.

4 Bouwhistorisch onderzoek

4.1 Inzicht in monumentale waarden

De eigenaar, gebruiker en beheerder van een beschermd monument hebben de verplichting de cultuurhistorische waarde van het object in stand te houden. Het is daarom van belang om bij werkzaamheden (in het kader van regulier beheer en onderhoud, renovatie, aanpassing of wijziging) aan of bij het object – gebouw of civieltechnisch kunstwerk – kennis te hebben van de monumentale elementen en hun bouwhistorische waarde.

Een bouwhistorisch onderzoek vormt een belangrijke informatiebron over de monumentale elementen van een beschermd gebouw, complex of ensemble. Door middel van dit onderzoek vindt 'waardestelling' plaats: de cultuur- of bouwhistorische waarde van de afzonderlijke elementen wordt beoordeeld en vastgelegd. Het onderzoek dient als uitgangspunt bij de voorbereiding en uitvoering van werkzaamheden aan het monument. Dit kunnen onderhouds-, renovatie-, restauratie-, aanpassings-, of sloopwerkzaamheden zijn, al of niet in combinatie met herbestemming of overdracht (verkoop/verhuur).

Daarnaast kan het een relevant deel van de onderbouwing zijn bij de aanvraag van een eventuele omgevingsvergunning. Het kan dan gebruikt worden als toetsingskader door het bevoegd gezag bij de behandeling van de aanvraag.

De omvang van het bouwhistorisch onderzoek is afhankelijk van een aantal factoren:

- Het soort monument: is het object grotendeels een monument of is het een object met een monumentaal element.
- De beschikbaarheid en actualiteit van de bouwhistorische gegevens: gegevens¹⁴ zijn niet (meer) beschikbaar in archieven; of gegevens zijn niet meer actueel als gevolg van restauraties en andere instandhoudingsmaatregelen.
- De toegankelijkheid van het gebouw voor het publiek: wie kunnen de monumentale elementen aanschouwen én zijn de monumentale waarden zichtbaar (d.w.z. niet verborgen achter latere toevoegingen).

De instandhouding van de monumentale waarden vraagt speciale aandacht bij het onderhoud. De monumentale waarden (onderdelen) dienen daarom verwerkt te worden in een zogenaamd instandhoudingsplan monumentale waarden (IHP MW). Dit plan vormt dan een relevant onderdeel van het beheer van de objecten (kunstwerken of gebouwen).¹⁵

Een bouwhistorisch onderzoek kan (her)gebruikt worden voor de uitvoering van het reguliere onderhoud aan het beschermde object (kunstwerk of gebouw) als ook voor het opzetten van de meerjarenonderhoudsplannen van alle beschermde kunstwerken. Het rapport van het bouwhistorisch onderzoek dient te worden opgenomen in DISK.

¹⁴ De oorspronkelijke monumentale waardestelling die gehanteerd is bij de aanwijzing als monument is wellicht niet meer (volledig) beschikbaar in de archieven van de RCE, provincie, gemeente of andere organisaties. Ervaring leert dat ook (vorige) eigenaren niet altijd over een volledig dossier beschikken.

¹⁵ Het bouwhistorisch onderzoek benoemt de monumentale waarden. Het instandhoudingsplan (IHP MW) beschrijft op welke wijze deze monumentale waarden gehandhaafd zullen worden. Het IHP MW vormt de basis voor onderhoudsplannen en hoe te handelen bij schade. N.B. Rijkswaterstaat beschikt (nog) niet over dergelijke instandhoudingsplannen MW.

4.2 Hoe moet bouwhistorisch onderzoek worden uitgevoerd?

De Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek 2009 van de RCE geven een handreiking voor de wijze waarop het bouwhistorisch onderzoek ingericht kan / moet worden. Een bouwhistorisch onderzoek is vrijwel altijd maatwerk. Dit komt enerzijds voort uit de aard van het monument, anderzijds uit het doel van het bouwhistorisch onderzoek (waar men het onderzoek voor wil gebruiken).

Het bouwhistorisch onderzoek is oorspronkelijk opgezet voor gebouwde monumenten, maar is ook toepasbaar voor complexen en ensembles.

De richtlijnen van de RCE onderscheiden twee fasen:

1. Vraagstelling en Plan van Onderzoek:
 - a. opzet van het onderzoek
 - b. doel van het onderzoek
2. Bouwhistorisch onderzoek:
 - a. bouwhistorische inventarisatie
 - b. bouwhistorische opname
 - c. bouwhistorische ontleding

Voor normaal onderhoud aan monumenten volstaat een 'bouwhistorisch verkenning'. Dit is een bouwhistorische opname waarbij een waardestelling van de bouwhistorische elementen plaatsvindt. Een uitputtend onderzoek naar de historie van het bouwwerk wordt dan niet uitgevoerd.

De hieronder opgenomen beschrijving van het bouwhistorisch onderzoek is een beknopte weergave van de Richtlijnen bouwhistorisch onderzoek (RCE 2009). Er wordt gewerkt aan een herziening van deze richtlijnen (2022).

4.3 Vraagstelling en Plan van Onderzoek

Alvorens het onderzoek te laten uitvoeren, is het van belang het doel van het bouwhistorisch onderzoek vast te leggen. Het Plan van Onderzoek (PvO) geeft hiervoor de mate van diepgang, breedte en uitwerking aan. Het PvO kan aansluitend dienen als basis voor het aanbesteden van het bouwhistorisch onderzoek.

Het PvO bestaat uit twee delen:

1. administratieve gegevens:
 - a. positie opdrachtgever
 - b. achtergrond van de vraag
 - c. locatie object
 - d. formele beschermde status (monument, onderdeel beschermd stads- of dorpsgezicht)
 - e. toegankelijkheid;
 - f. beschikbare gegevens;
 - g. vertrouwelijkheid (gegevens, resultaten);
 - h. e.d.
2. specificatie en definiëring van de onderzoeksvraag:
 - a. soort onderzoek
 - b. doel van het onderzoek (bijv. planvorming of vergunning);
 - c. gewenste diepgang;
 - d. waardestelling wenselijk?;
 - e. benodigde disciplines;
 - f. e.d.

Uit deze globale opzet van het PvO blijkt dat de opdrachtgever een belangrijke rol speelt, zeker voor wat betreft de achtergrond van de vraag (waarvoor wordt het bouwhistorisch onderzoek gebruikt?). Afhankelijk van de doelstelling dient het

onderzoek uitgebreid en gedetailleerd of juist beknopt en meer globaal te worden uitgevoerd (bijvoorbeeld voor kleine ingrepen of weinig gecompliceerde objecten) (zie volgende paragraaf).

4.4 Bouwhistorisch onderzoek

Het doel van het bouwhistorisch onderzoek bepaalt de diepgang van het onderzoek. In onderstaande matrix is voor een aantal typische situaties een indruk gegeven van het noodzakelijke en wenselijke onderzoek. De verschillende typen onderzoek worden hieronder nader toegelicht.

Bij twijfel over de noodzakelijke diepgang van het bouwhistorisch onderzoek kan contact worden opgenomen met de betreffende gemeente of de RCE.

	inventarisatie	opname	ontleding	
initieel onderzoek	V	W	W	<i>afhankelijk van de aard van de werkzaamheden én de aard van het monument</i>
beheer & onderhoud	V	V	W	
renovatie	-	V	W	
restauratie	-	V	W	
herbestemmen	-	V	W	
overdracht (eigendom)	-	V	W	
opsplitsen object (eigendom)	-	V	W	
sloop	-	V	V	

V = noodzakelijk of aanbevelenswaardig

W = wenselijk

4.4.1 Bouwhistorische inventarisatie

Een bouwhistorische inventarisatie zal in de meeste gevallen niet volstaan voor de werkzaamheden en activiteiten waarop dit kader van Rijkswaterstaat betrekking heeft.

Bij een bouwhistorische inventarisatie classificeert de bouwhistoricus de structuren en de bebouwing van een object of gebied aan de hand van geconstateerde of vermoedelijke monumentwaarden. Dit beperkt zich gewoonlijk tot een beoordeling van het object (de objecten) vanaf de buitenzijde. De onderzoeker kan dan een uitspraak doen in termen van mogelijke, vermoede of zekere monumentwaarden. Als het object ook van binnen geschouwd kan worden krijgt de inventarisatie het karakter van een lichte bouwhistorische opname.

De resultaten van een bouwhistorische inventarisatie zijn bruikbaar voor het opstellen van (bouw- of cultuurhistorische) waarden- of verwachtingenkaarten, voor het ontwikkelen van ruimtelijk beleid of omgevingsplannen, of voor het opstellen of herzien van een monumentenlijst.

Bouwhistorische inventarisaties maken vaak deel uit van een breder opgezet en multidisciplinair onderzoek naar de ruimtelijke opbouw van een gebied, waarbij men bijvoorbeeld ook de archeologische en landschappelijke waarden in beeld brengt.¹⁶

4.4.2 Bouwhistorische opname of verkenning

Voor (onderhouds)werkzaamheden waarop dit kader zich richt, is de bouwhistorische opname c.q. verkenning van toepassing.

Bij een bouwhistorische opname onderzoekt de bouwhistoricus de bouw- en gebruiksgeschiedenis van een object (de gebouwde structuur) en brengt hij in kaart

¹⁶ In dat geval is sprake van een cultuurhistorische inventarisatie.

welke elementen uit de verschillende bouwfases het object nu nog bevat. Op basis hiervan bepaalt hij een waardestelling, die weer kan dienen als uitgangspunt en toetsingskader voor onderhoud, renovatie, restauratie, verbouwing of herbestemming. Bouwhistorische opnames kunnen ook een hulpmiddel zijn om een object (cultuurhistorisch) verantwoord te beheren. De diepgang van een bouwhistorische opname hangt af van de wensen en eisen van de opdrachtgever en de bevoegde overheid, zoals die in het PvO zijn geformuleerd.

Een bouwhistorische opname op hoofdlijnen wordt ook wel een 'bouwhistorische verkenning' of 'quick scan' genoemd.

4.4.3

Bouwhistorische ontleding

Voor zowel restauratie als sloop is een bouwhistorische ontleding een vereiste.

Een bouwhistorische ontleding levert de meest gedetailleerde documentatie van een bouwwerk of object. Het begrip ontleding moet dan ook letterlijk genomen worden: de bouwhistoricus moet hiervoor (later) aangebrachte (interieur)afwerking gedeeltelijk verwijderen, waarbij ook van de te verwijderen delen een waardestelling gemaakt wordt.

Belangrijke onderdelen van een ontleding zijn gedetailleerde opmetingen, fotodocumentatie, faseringstekeningen en reconstructietekeningen per bouwfase (d.w.z. naar bouwjaar). Vaak zijn ook specialistische onderzoeken nodig, zoals dendrochronologisch onderzoek (hout), materiaaltechnisch onderzoek, interieurhistorisch onderzoek en kleuronderzoek. Een bouwhistorische ontleding kan leiden tot gedetailleerde waardestellingen ten behoeve van een restauratie, verbouwing of sloop.

RIJKSMONUMENT | Prinses Beatrixsluizen Nieuwegein

5 Literatuur

De informatie in dit kader is gebaseerd op informatie zoals deze vermeld staat in de navolgende documenten.

Landelijke wet- en regelgeving is te raadplegen op de website:

www.wetten.overheid.nl

- Omgevingswet
- Besluit kwaliteit leefomgeving
- Besluit activiteiten leefomgeving
- Besluit bouwwerken leefomgeving
- Erfgoedwet
- Provinciale en gemeentelijke verordeningen

Bouwhistorisch onderzoek werkt!, uitgegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, 2011.

Intentieverklaring Cultureel Erfgoed Rijksoverheid, uitgegeven door de Raad voor het Vastgoed Rijksoverheid, 2017.

Richtlijnen Bouwhistorisch Onderzoek, uitgegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en Rijksgebouwendienst, 2009.

Brochure bouwhistorisch onderzoek, uitgegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Stichting Bouwhistorie Nederland, Vereniging Nederlandse Gemeenten, Atelier Rijksbouwmeester en Rijksgebouwendienst, 2009.

Bescherming van stads- en dorpsgezichten, informatiebrochure, uitgegeven door de voormalige Rijksdienst voor de Monumentenzorg (nu RCE), 2005.

Vergunningvrij, informatiebrochure, uitgegeven door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, versie 2.0, 2017.

Voor aanvullende informatie wordt verwezen naar onderstaande websites:

- www.cultureelerfgoed.nl (Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE); met o.a. het Rijksmonumentenregister en andere informatie over het werken met monumenten).
- www.monumenten.nl (informatie voor eigenaren, bewoners en gebruikers van monumenten)
- www.monumentenwacht.nl (informatie m.b.t. de landelijke monumentenwacht in Nederland)
- <https://maps.rijkswaterstaat.nl/geoweb55/index.html?viewer=Monumenten.Webviewer> (informatie over monumenten in beheer bij Rijkswaterstaat, te vinden via "Water, Wegen en Leefomgeving")

Kader monumenten

Nummer:	1497
Versienummer standaard:	1.0
Versienummer document:	
Status:	In beheer
Type:	Kader
Inhoudelijk beheerder:	Eli Gehasse
Verantwoordelijke afdeling:	Afd. Ruimte, Economie en Mirt
Netwerken:	Hoofdvaarwegennet, Hoofdwatersysteem, Hoofdwegennet
Rollen:	Omgevingsmanager, Technisch Manager
Fase:	Realisatie
Proceseigenaar:	Proceseigenaar Omgeving- en Assetmanagement
Link om te reageren:	Link